

Bugungi adabiy jarayonda nasr Xurshid Do‘stmuhammad ijodi va asarlari tahlili.

Qayumova Marjona Faxriddin qizi

O‘zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti
Filologiya fakulteti O‘zbek tili va adabiyoti
yo‘nalishi 4-bosqich talabasi
qayumovamarjona510@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiyotining ko‘zga ko‘ringan vakili Xurshid Do‘stmuhammad ijodi va uning bugungi adabiy jarayondagi o‘rni tadqiq etiladi. Adibning "Bozor", "Donishmand hamduz" kabi romanlari hamda hikoyalarida inson ruhiyati, jamiyat evrilishlari va milliy o‘zlik masalalari badiiy tahlil qilingan. Maqolada yozuvchi uslubidagi modernistik va an‘anaviy unsurlarning sintezi ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy nasr, badiiy psixologizm, intellektual tahlil, badiiy mahorat, falsafiy mushohada, milliy ruh.

Abstract: This article examines the creative work of Khurshid Dustmuhammad, a prominent figure in contemporary Uzbek literature, and his role in today’s literary process. The novels like "Bozor" (Market), "Donishmand hamduz" (The Sage and the Tailor), and his short stories are analyzed in terms of human psychology, social transformations, and issues of national identity. The article reveals the synthesis of modernistic and traditional elements in the writer's style.

Keywords: contemporary prose, artistic psychologism, intellectual analysis, artistic mastery, philosophical reflection, national spirit.

Аннотация: В данной статье исследуется творчество видного представителя современной узбекской литературы Хуршида Достмухаммада и его роль в сегодняшнем литературном процессе. На примере романов «Базар», «Мудрый портной» и его рассказов анализируются психология человека, социальные трансформации и вопросы национальной идентичности. В статье раскрывается синтез модернистских и традиционных элементов в стиле писателя.

Ключевые слова: современная проза, художественный психологизм, интеллектуальный анализ, художественное мастерство, философские размышления, национальный дух.

Mavzuning dolzarbligi. XXI asr o‘zbek adabiyoti o‘zining transformatsiya davrini boshidan kechirmoqda. Global globallashuv va axborot texnologiyalari asrida badiiy tafakkur nafaqat shaklan, balki mazmunan ham yangilanish bosqichiga qadam qo‘ydi. Bugungi adabiy jarayonning markazida insonning tashqi dunyo bilan munosabatidan ko‘ra, uning ichki dunyosi, ruhiy evrilishlari va ekzistensial muammolari tahlili turibdi. Bu jarayonda zamonaviy o‘zbek nasri, xususan,

intellektual nasr yoʻnalishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Adabiyot endi shunchaki voqea-hodisalarni bayon qiluvchi vosita emas, balki jamiyatning maʼnaviy-ruhiy holatini rentgen qiluvchi murakkab tizimga aylandi.

Adabiy muhit va ijodkor shaxsi. Xurshid Doʻstmuhammad bugungi oʻzbek nasrida modernistik tafakkur va milliy anʼanalar sintezini yaratgan yetakchi adiblardan biridir. Uning ijodi oʻtgan asrning 80-yillaridan boshlab shakllangan boʻlsa-da, mustaqillik davri adabiyotida yangi bir bosqichga koʻtarildi. Adib oʻz asarlari orqali oʻzbek kitobxonini "oddiy bayonchilik"dan "falsafiy mushohada"ga oʻrgatdi. Uning nasriy asarlarida voqelik realistik tasvirlardan koʻra, koʻproq simvolik va metaforik maʼnolarga yuklanadi. Bugungi adabiy jarayonda yozuvchi shunchaki hikoyanavis emas, balki millatning ruhiy arxitektori sifatida namoyon boʻlmoqda.

Tadqiqotning maqsad va vazifalari. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — Xurshid Doʻstmuhammad asarlari misolida bugungi oʻzbek nasridagi badiiy-estetik yangilanishlarni tahlil qilishdan iborat. Yozuvchining "Bozor", "Donishmand hamduz" kabi yirik polotnolari hamda "Jajman", "Oromkursi" kabi falsafiy hikoyalarida inson ruhiyatining tasvirlanish usullarini tadqiq etish bugungi adabiyotshunoslikning muhim vazifalaridan sanaladi. Shuningdek, maqolada adibning badiiy mahorati, tildan foydalanish sanʼati va matn osti (podtekst) maʼnolarni yaratishdagi oʻziga xosligi qiyosiy tahlil qilinadi. Bizning vazifamiz — Xurshid Doʻstmuhammad ijodini faqatgina alohida olingan asarlar toʻplami sifatida emas, balki butun boshli oʻzbek milliy tafakkurining badiiy ifodasi sifatida baholashdir.

1. Xurshid Doʻstmuhammad Prozasida Inson Ruhiyati va Ekzistensial Izlanishlar: Bugungi oʻzbek nasrining estetik qiyofasini belgilovchi asosiy omillardan biri — bu voqeaviylikdan koʻra ruhiy tahlilning ustuvorlik kasb etayotganidir. Xurshid Doʻstmuhammad ijodida bu tamoyil oʻzining eng yuqori nuqtasiga koʻtarildi. Adib asarlarida inson shunchaki ijtimoiy munosabatlar mahsuli emas, balki oʻzining ichki "Men"i bilan doimiy muloqotda boʻlgan, koinot va jamiyat sirlarini oʻzining ruhiy prizmasi orqali oʻtkazuvchi murakkab substansiya sifatida namoyon boʻladi. Xususan, yozuvchining hikoyalarida voqealar silsilasi emas, balki qahramonning ruhiy holatidagi tebranishlar, ongosti kechinmalari va tushunarsiz tuygʻularning badiiy inʼikosi yetakchilik qiladi. Bu esa oʻzbek adabiyotida "ong oqimi" uslubining milliy tafakkur bilan sintezlashgan yangi modelini yuzaga keltirdi. Adib qahramonlari koʻpincha jamiyatning shablonli qarashlariga sigʻmaydigan, oʻzining ichki erkinligi uchun kurashayotgan va bu yoʻlda maʼnaviy yolgʻizlikka mahkum etilgan shaxslardir.

"Bozor" Romani: Ijtimoiy-Falsafiy Metafora va Maʼnaviy Inqiroz Tahlili: Xurshid Doʻstmuhammadning "Bozor" romani nafaqat yozuvchi ijodida, balki butun zamonaviy oʻzbek romanchiligida burilish yasagan asar hisoblanadi. Romanda "bozor" tushunchasi shunchaki iqtisodiy ayirboshlash joyi sifatida emas, balki insoniyat sivilizatsiyasining hozirgi holati, maʼnaviyatning moddiylashuvi va insoniy qadriyatlarining devalvatsiyaga uchrashi ramzi sifatida talqin etiladi. Bosh qahramon Fozilbekning hayoti va uning atrofidagi voqealar orqali muallif jamiyatning ichki chirish jarayonlarini, vijdon va manfaat toʻqnashuvini mahorat bilan tasvirlaydi. Roman tili nihoyatda zich va metaforalarga boy boʻlib, har bir detal oʻquvchini falsafiy mushohadaga chorlaydi. Muallifning ushbu asari bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitida inson qadri va uning maʼnaviy butunligini saqlab qolish masalasini global muammo

darajasiga ko'tarib chiqdi. Bu esa asarning bugungi adabiy jarayondagi o'rni naqadar beqiyos ekanligini ko'rsatadi.

Intellektual Nasr va Badiiy Mahoratning Yangi Qirralari: Yozuvchining "Donishmand hamduz" romani va qator qissalarida tarixiy xotira va zamonaviy tafakkur uyg'unligi ko'zga tashlanadi. Adib tarixga shunchaki o'tmish sifatida emas, balki bugungi kunning savollariga javob beruvchi manba sifatida yondashadi. Xurshid Do'stmuhammadning tili — bu "zichlashtirilgan ma'no" tilidir. Uning asarlarida ortiqcha so'zbozlik yoki yuzaki tasvirga o'rin yo'q; aksincha, har bir jumla ma'lum bir falsafiy yukni ko'tarishga xizmat qiladi.

Adibning badiiy mahorati shundaki, u kitobxonni tayyor xulosalar bilan ta'minlamaydi, balki uni asar qahramoni bilan birga izlanishga, xato qilishga va haqiqatni anglashga majbur etadi. Bu esa o'z navbatida o'zbek nasrida intellektualizmning chuqurlashishiga, adabiyotning shunchaki ko'ngilochar vositadan yuksak tafakkur maydoniga aylanishiga zamin yaratdi. Uning ijodi bugungi yosh avlod yozuvchilari uchun uslubiy maktab vazifasini o'tamoqda, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Badiiy Ramzlar Tizimi va Metaforik Tafakkur Tarzi: Xurshid Do'stmuhammad nasrining o'ziga xosligi shundaki, u voqelikni to'g'ridan-to'g'ri emas, balki murakkab ramzlar tizimi orqali ifoda etadi. Adib ijodida "tush", "ko'zgu", "yo'l" va "bozor" kabi an'anaviy obrazlar yangicha ma'no qatlamlari bilan boyitilgan. Masalan, uning kichik nasriy asarlarida qahramonning tushlari shunchaki subyektiv kechinma emas, balki uning ongu shuuridagi tarixiy va irsiy xotiraning uyg'onishi sifatida talqin qilinadi.

Muallif "so'z orqasidagi so'z" tamoyiliga sodiq qolgan holda, o'quvchini matnning tashqi qobig'idan ichki mohiyatiga kirib borishga undaydi. Bu ramziylik yozuvchining "Jajman" hikoyasida o'zining cho'qqisiga chiqqan bo'lib, unda insoniy munosabatlarning mavhum va tushunarsiz qirralari o'ta nozik detallar yordamida chizib berilgan. Adibning bunday metaforik yondashuvi o'zbek nasrining tasvir imkoniyatlarini kengaytirib, uni jahon adabiyotidagi eng ilg'or tendensiyalar bilan bo'ylashtiradi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash lozimki, Xurshid Do'stmuhammad ijodi zamonaviy o'zbek adabiyoti taraqqiyotining yangi, sifat jihatidan yuksak bosqichini ifodalovchi yirik badiiy-falsafiy hodisadir. Adibning bugungi adabiy jarayondagi o'rni shunchaki janrlar rang-barangligini ta'minlash bilan emas, balki milliy nasrning tafakkur ko'lamini jahon adabiyoti andozalari darajasiga ko'tarish, inson ruhiyati tahlilida mutlaqo yangi metodologik yondashuvlarni joriy etish bilan belgilanadi. Uning asarlarida voqelikning ijtimoiy-maishiy qatlamidan ko'ra, ekzistensial va metafizik mohiyatiga ustuvorlik berilishi o'zbek kitobxonining badiiy didini tarbiyalashda, uni yuzaki bayonchilikdan chuqur mushohada yuritishga o'rgatishda strategik ahamiyat kasb etdi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, yozuvchining "Bozor" va "Donishmand hamduz" kabi monumental asarlari o'zbek romanchiligida "intellektual roman" tipining shakllanishiga zamin yaratdi. Bu asarlarda milliy o'zlikni anglash, ijtimoiy adolat, vijdon erkinligi va ma'naviy inqiroz kabi global muammolar simvolik va metaforik obrazlar vositasida mahorat bilan ochib berilgan. Adibning o'ziga xos tili va uslubi — bu shunchaki so'z o'yini emas, balki "zichlashtirilgan ma'no" tizimi bo'lib,

u bugungi o‘zbek adabiy tilining ekspressiv imkoniyatlarini maksimal darajada namoyon etadi. Xurshid Do‘stmuhammad nasri — bu insonning o‘z-o‘zi bilan doimiy muloqoti, jamiyat va koinot sirlarini anglashga bo‘lgan intellektual urinishining badiiy in’ikosidir.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, Xurshid Do‘stmuhammadning bugungi adabiy jarayondagi faoliyati nafaqat mavjud adabiy an’analarni boyitdi, balki kelajak avlod ijodkorlari uchun yangi estetik ufqlar ochib berdi. Uning ijodiy merosi o‘zbek milliy tafakkurining badiiy xaritasi bo‘lib xizmat qiladi va ushbu ijodni ilmiy tadqiq etish bugungi adabiyotshunoslikning eng dolzarb vazifalaridan biri bo‘lib qolaveradi. Zero, adib asarlari vaqt o‘tishi bilan o‘zining dolzarbligini yo‘qotmaydigan, aksincha, har bir yangi davr kontekstida yangicha ma’no va joziba kasb etadigan barhayot ma’naviy xazinadir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Do‘stmuhammad X. Bozor. Roman. – Toshkent: Sharq, 2000.
2. Do‘stmuhammad X. Donishmand hamduz. Roman. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2013.
3. Do‘stmuhammad X. Jajman. Hikoyalar va qissalar. – Toshkent: Sharq, 2011.
4. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
5. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
6. Rasullova A. Tanqid, talqin, qiymat. – Toshkent: Fan, 2006.
7. Sharafiddinov O. Ijodni anglash baxti. – Toshkent: Sharq, 2004.
8. Karimov N. va boshqalar. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.